

Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

VELKÝ LEXIKON SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ

Druhé, rozšířené vydání bestselleru

Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

VELKÝ LEXIKON SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ

Druhé, rozšířené vydání bestselleru

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude *trestně stíháno*.

Prof. Ing. Vladimír Smejkal, CSc., LL.M.
JUDr. Hana Schelová Bachrachová, Ph.D., LL.M.

Velký lexikon společenského chování
2., rozšířené vydání bestselleru

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4535. publikaci

Odpovědný redaktor PhDr. Milan Pokorný
Sazba Jan Šístek
Počet stran 400
Druhé vydání, Praha 2011
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2011
Illustrations © Roman Kliský
Cover Design © Roman Kliský
Cover Photo © fotobanka allphoto

Autorem snímku na str. 12 je Lenka Pekárková. Fotografováno v prostorách restaurace Bellevue, Smetanovo nábřeží 18, Praha 1, www.zatisigroup.cz

ISBN 978-80-247-3650-1 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-7081-9 (elektronická verze ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-7082-6 (elektronická verze ve formátu EPUB)

Obsah

O AUTORECH	11
PŘEDMLUVA	13
ÚVOD	15
VZNIK A ZÁKLADY SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ	17
Proč vzniklo společenské chování a jak se vyvíjelo	17
Společenská významnost lidí	22
Zásady pro každou situaci	25
Ženské a mužské role ve společnosti	27
<i>Být ženou</i>	27
<i>Být mužem</i>	31
PRVNÍ KONTAKTY	33
Komunikace mezi lidmi	33
<i>Neverbální komunikace</i>	33
<i>Řeč – verbální komunikace</i>	37
Pozdrav	38
Podání ruky	44
Líbání	46
Představování, tituly a vizitky	47
<i>Představování</i>	47
<i>Tituly</i>	52
<i>Diplomaté</i>	56
<i>Navštívenky</i>	58
Oslovování	61
Tykání a vykání	63
CHŮZE, POHYB, DOPRAVA	67
Na ulici	67
V dopravě	71
<i>Městská hromadná doprava</i>	71
<i>Jezdíme na kole</i>	73
<i>Cestujeme vlakem a autobusem</i>	74
<i>Cesta lodí a letadlem</i>	76
<i>Jízda automobilem a na motocyklu</i>	78

ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLA	83
Být správným žákem	83
Školní řád, práva a povinnosti žáků	85
Na školní akci	87
<i>Na výletě</i>	87
<i>Na lyžařském výcviku</i>	88
<i>Na škole v přírodě</i>	90
<i>Školní večírek</i>	91
<i>Jak si zvolit střední školu</i>	92
Maturita a jiné zkoušky	93
Co po maturitě	95
Vyšší odborné školy a jiné nástavby	95
<i>Přijímací zkoušky na vysokou školu</i>	97
<i>Studium v zahraničí</i>	100
 VYSOKÁ ŠKOLA	 103
<i>Univerzitní a neuniverzitní vysoké školy</i>	103
<i>Organizace vysoké školy</i>	104
<i>Jak studovat</i>	106
Studentský život	108
Ukončení studia	109
Státní zkouška a diplomová práce	110
Promoce	112
 V ZAMĚSTNÁNÍ	 117
Ucházíme se o zaměstnání	117
<i>Cesty k dobrému zaměstnání</i>	118
<i>Jak prodat znalosti</i>	118
<i>Píšeme CV</i>	119
<i>Přijímací pohovor</i>	120
<i>Smlouva a nástup do zaměstnání</i>	122
Chování v zaměstnání	123
<i>Zaměstnanec a jeho okolí</i>	123
<i>Pracovní prostředí</i>	126
<i>Pracovní návštěvy</i>	129
<i>Firemní večírky</i>	132
Dopisy a jiné formy komunikace	134
<i>Dopisy obchodní a soukromé</i>	134
<i>Telefax</i>	137
<i>Telefon</i>	137
<i>E-mail, instant messaging, datové schránky a sociální sítě</i>	141
Krátkodobá zaměstnání – brigády	144
<i>Au-pair</i>	145

<i>Brigáda na živnostenské oprávnění</i>	146
Každý může být nezaměstnaný	148
ODÍVÁNÍ	151
Úvodem k oblékání	151
Pánské odívání	153
<i>Druhy pánských obleků</i>	154
<i>Jiné pánské oblečení</i>	157
<i>Doplňky</i>	158
<i>Obuv</i>	162
Dámské odívání	164
<i>Oblékání v životních etapách</i>	164
<i>Urban look</i>	166
<i>Kostým</i>	167
<i>Sako</i>	167
<i>Kalhoty</i>	168
<i>Šaty</i>	169
<i>Sukně</i>	171
<i>Halenky a košile</i>	172
<i>Spodní prádlo</i>	172
<i>Punčochy a punčocháče</i>	172
<i>Kabát, paletó, bunda</i>	173
<i>Boty</i>	173
<i>Kabelky</i>	175
<i>Klobouk a jiné pokrývky hlavy</i>	177
<i>Šperky a hodinky</i>	178
<i>Rukavice a rukavičky</i>	179
<i>Módní doplňky</i>	179
<i>Piercing</i>	179
<i>Tetování</i>	181
<i>Henna</i>	182
<i>Japonské malování</i>	182
<i>Obtisky</i>	182
Oblečení v zaměstnání	183
Oblečení do školy	185
Oblečení do společnosti	186
Plesy a slavnostní příležitosti	187
Oblečení pro volné chvíle a soukromí	189
NÁVŠTĚVY A STOLNIČENÍ	191
Soukromé návštěvy	191
Oficiální společenská setkání	198
<i>Soukromá setkání a veselice</i>	200

Jídlo a pití	205
<i>Druhy podniků</i>	205
<i>Příchod a odchod</i>	208
<i>Menu</i>	211
<i>Nápoje</i>	213
<i>Stolničení</i>	223
<i>Figle a speciality při stolování</i>	235
<i>Podávání nápojů</i>	240
ŽIVOT A TAK	253
Těžká léta dospívání	253
<i>Stáváme se dospělými</i>	253
<i>Každodenní problémy</i>	254
<i>Mladá dáma</i>	255
<i>Mladý muž</i>	260
Je mi patnáct	262
<i>Občanský průkaz</i>	262
<i>Trestní odpovědnost</i>	263
<i>Zletilost</i>	263
Partnerské vztahy	264
<i>První lásky</i>	266
<i>Jak zaujmout (na prvním rande)?</i>	267
<i>Pro chlapce</i>	269
<i>Pro dívky</i>	271
<i>Poprvé v rodině</i>	272
<i>První doteky</i>	275
<i>Sex</i>	275
<i>Rodičovství</i>	277
<i>Výměny názorů a hádky</i>	279
<i>Rozcházíme se</i>	281
<i>Rozvádíme se jako lidé</i>	283
<i>Stinné stránky vztahů</i>	285
<i>Singles</i>	286
RODINNÉ OBŘADY	289
Zasnoubení a žádost o ruku	289
Svatba	291
Registrované partnerství	302
Promoce	303
Pohřeb	303
NÁBOŽENSTVÍ A NÁBOŽENSKÉ OBŘADY	307
Křesťanská náboženství	307
<i>Východní křesťanství</i>	308

<i>Starobylé orientální církve</i>	309
<i>Protestantské (evangelické) křesťanství</i>	309
<i>Římskokatolické křesťanství a jeho církev</i>	310
Židovské náboženství	315
<i>Židovské svátky</i>	318
<i>Židovské obřady</i>	320
Další náboženství	322
<i>Islám</i>	322
<i>Buddhismus</i>	323
<i>Hinduismus</i>	324
<i>Jiná náboženství</i>	325
<i>Církve v České republice</i>	325
<i>Náboženské sekty</i>	326
TANEC, KULTURA	329
Tanec	329
Výpravy za kulturou	334
<i>Kino</i>	334
<i>Divadlo a koncerty vážné hudby</i>	335
<i>Koncerty populární hudby</i>	336
<i>Vernisáž</i>	338
<i>Výpravy za erotikou</i>	338
CESTOVÁNÍ A VOLNÝ ČAS	343
Cesty do ciziny (obchodní i soukromé)	343
Dovolená a volný čas	350
Sport	356
MEZNÍ SITUACE	359
U lékaře	359
V nemocnici	360
Práva pacientů	362
<i>Obecná práva pacientů</i>	362
<i>Charta práv dětí v nemocnici</i>	363
<i>Jak postupovat při stížnostech</i>	364
Prevence proti kriminalitě	365
<i>Ochrana obydlí</i>	365
<i>Ochrana osob</i>	368
<i>Nutná obrana</i>	372
Oběť nehody či trestného činu	374
<i>Dopravní nehoda</i>	374
<i>Odcizení vozidla</i>	377
<i>Krádež a vloupání</i>	378
<i>Přepadení</i>	378

<i>Znásilnění</i>	379
Živelné katastrofy a jiné hrozby	380
<i>Požár</i>	380
<i>Záplavy</i>	381
<i>Terorismus</i>	382
<i>Výskyt podezřelé situace</i>	382
<i>Podezřelé zásilky</i>	382
<i>Teroristická akce</i>	383
<i>Pouliční nepokoje a demonstrace</i>	384
ZÁVĚR	387
LITERATURA	389
REJSTŘÍK	393

O autorech

Prof. Ing. Vladimír Smejkal, CSc., LL.M. (*1955, Brno)

Je univerzitním profesorem a soudním znalcem. Zabývá se především ekonomikou, právem a bezpečností informačních systémů a počítačovou kriminalitou. V těchto oborech působí již přes dvacet let jako soudní znalec. Je členem Legislativní rady vlády. Významný je jeho podíl na zákonu o elektronickém podpisu, o elektronických právních úkonech a na další české legislativě týkající se především elektronické komunikace. Přednáší na Masarykově univerzitě v Brně a Vysokém učení technickém v Brně.

Sám či se spoluautory napsal řadu ceněných odborných knih (*Počítačové právo, Právo informačních a telekomunikačních systémů, Internet a SSS, Řízení rizik, E-government v českém právu, Autorská díla v hromadných sdělovacích prostředcích*).

V minulosti se věnoval soutěžnímu společenskému tanci, učil v kurzech tance a společenského chování a vydal několik publikací na toto téma – počínaje skripty *Umění jednat s lidmi* (1985) přes dvě vydání *Abecedy společenského chování* (1989 a 1990) a *Malou encyklopedii společenského chování* (1999 a 2001). Společně s JUDr. Hanou Bachrachovou jsou autory již pěti vydání nejprodávanější knihy *Lexikon společenského chování*, která vychází v nakladatelství Grada od roku 1993. Jejich společným nejvýznamnějším dílem je *Velký lexikon společenského chování* (Grada Publishing, 2007) – nejobsáhlejší kniha na toto téma od dob první republiky (dvě vydání).

Mezi jeho zájmy patří ochrana zvířat (byl předsedou Pražského spolku ochránců zvířat), výtvarné umění, literatura, gastronomie a enologie. Zajímá se rovněž o sportovní automobily a létání. Miluje kočky a sám o několik pečuje. Je členem Asociace sommeliérů ČR.

Kontakt: www.znalci.cz, www.kompetence.cz.

JUDr. Hana Schelová Bachrachová, Ph.D., LL.M. (*1974, Praha)

Je samostatnou advokátkou a vede kancelář v Praze. V roce 2002 dokončila postgraduální studium (LL.M.) na Právnické fakultě Universität Passau v Německu a v roce 2010 doktorské postgraduální studium Ph.D. v oboru občanského – autorského – práva. Publikuje příspěvky na téma společenské chování a články v odborném právnickém tisku, podílela se i na knize *Právo informačních a telekomunikačních systémů*. Je členkou rozkladové komise rady Českého telekomunikačního úřadu. Vyučuje právo na střední škole a spolupracuje s několika vysokými školami a univerzitami.

Mezi její zájmy patří sport téměř všeho druhu, cestování, umění degustace a gastronomie a též ochrana zvířat. Ráda – a dobře – vaří.

Kontakt: www.pravni-sluzby.cz.

Autorka snímku: Lenka Pekárková

Předmluva

Jsou věci, bez kterých se člověk neobejde: jídlo, pití, bezpečí, láska a sex, pocit sounáležitosti s lidskou společností, potřeba seberealizace a ještě několik dalších. V jednotlivých obdobích vývoje lidské společnosti si lidé opatrovali tyto věci různým způsobem. Pračlověk, měl-li hlad, vzal kyj a vyrazil do pralesa nebo vykopal jámu na mamuta. Zemědělec doby středověké zasadil, sklídl, pomlel, upekl. V devatenáctém století měšťan řekl služce: „Máry, udělejte k obědu pečení.“ Člověk jednadvacátého století navštíví restauraci nebo zajde do supermarketu a koupí si polotovar a kuchařskou knihu. Podobné to bylo třeba i v sexu: pračlověk odvěkl vyvolenou za vlasy do jeskyně (tvrdí se), dnešní – poněkud přejemnělý – gentleman utrácí horentní sumy, i když si to často nemůže dovolit, aby tak dokázal, že je vhodným partnerem pro rodinný život, neboť se „dokáže postarat“. A navíc k tomu opatří knihu o sexuálním životě či několik názorných CD nebo DVD.

Podobně tomu je i se společenskými zvyklostmi. Pračlověku či pračlověčici stačilo vědět, že existuje kmenová hierarchie, která určuje například pořadí konzumace uloveného mamuta, případně že cizímu kmeni je třeba se zdálky vyhnout, nechce-li skončit jako onen mamut. Čím více se společnost propojovala, civilizovala, organizovala, tím samozřejmě byly společenské zvyklosti a požadavky na určité předvídatelné chování komplikovanější. Vznikaly nejprve nepsané tradice, zvyky a obyčeje, které určovaly, jak se kdo má chovat. Brzy byly i popsány, nejprve obvykle v náboženských příkázáních, která určovala, co je přijatelné, resp. povolené, a co nikoliv. Příkladem může být desatero příkázání katolického náboženství nebo islámský korán. Někdy byly tyto náboženské zásady zkombinovány s právními principy v prvních zákonících nebo s výkladem prakticky o všech aspektech života – například židovský talmud. Objevily se i přehledy dvorské etikety. S postupujícím „odnáboženšťováním“ společnosti se počaly objevovat i první příručky společenského chování, případně jejich jakási nadstavba – návody, jak dosáhnout uznání ve společnosti, úspěchu v zaměstnání a životního štěstí. Dnes tedy i v této oblasti je možné navštívit knihkupce a pořídit si přehled, jak se chovat v běžných i neobvyklých společenských situacích.

Stálá obliba populárně-naučných knih v čele s kuchařkami, učebnicemi jazyků, erotickou literaturou a kutilskými příručkami se v posledních desetiletích dotkla i literatury o společenském chování. Když těsně po revoluci vyšla v roce 1990 kniha V. Smejkal *Abeceda společenského chování*, byla rychle rozebrána. Od roku 1993, od svého prvního vydání v nakladatelství Grada, se nepřetržitě prodává navazující dílo V. Smejkal a H. Schelové Bachrachové *Lexikon společenského chování*, který vyšel již v pěti vydáních a v několika dotiscích a stal se i učebnicí na řadě škol. Celkem dosáhl již závratného počtu takřka 60 000 výtisků! Zároveň vyšla i řada jiných příruček na toto téma. Jinými slovy – zájem o pravidla společenského chování se díkybohu stal opět trvalkou našeho vzdělávání a sebevzdělávání.

Neustálé změny v našem životě, vývoj společnosti a jejích zvyků, jakož i dotazy čtenářů a požadavky na zařazení dalších témat se staly důvodem, abychom na základě velmi

úspěšného *Lexikonu společenského chování* vytvořili nové, rozsáhlé dílo. Najdete zde vše, co člověk společenský potřebuje ke zvládnutí takřka všech životních situací, s nimiž se během svého života setkáváme. Naším mottem bylo „Od křtin do pohřbu“ aneb „Společenské chování vždy a všude“.

Co se ale nemění, je naše hluboké přesvědčení, že bez znalostí potřebných společenských mechanismů a zvyklostí, které vám nabízíme v naší knize přehlednou a – jak doufáme – i zábavnou formou, se nikdo neobejde.

Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

Úvod

Máme za sebou více než dvacet let, o kterých lze říci, že se opakují jednou za sto let. Co jsme prožili, lze stručně charakterizovat takto: přechod od totalitního systému k demokratickému; samostatné Česko a Slovensko; postupná integrace do evropských politických, vojenských a hospodářských struktur; větší svoboda, ale i větší odpovědnost jednotlivce; co není zakázáno, je povoleno; místo státního plánu tržní hospodářství; nové třídy a vrstvy ve společnosti; nabídka výrobků z celého světa; expanze sdělovacích prostředků a reklamy; masážní a erotické salony; možnost cestování po celém světě včetně cest za vzděláním a za prací; občas nějaká ta stávka či demonstrace; „tunelování“ a jiné podvody; drogy; záplavy; členství v NATO a vstup do EU s následnými rozpaky a obavami z dalšího vývoje evropského „superstátu“; globalizace; boj za udržitelný rozvoj aneb od ekologie k ekoterorismu; v poslední době bohužel i teroristické útoky a obrana proti nim... atd.

To vše dnes patří ke každodennímu životu, který je daleko dynamičtější, proměnlivější, dá se říci hektičtější, více podléhá různým vlivům, než tomu bylo v oněch nešťastných padesáti letech mezi první okupací Československa v roce 1939 až po revoluční rok 1989. A možná v jedenáctém roce 21. století žijeme již zase poněkud jinak, než jak tomu bylo před dvaceti lety.

V mnohém můžeme najít paralelu s obdobím budování první republiky – samostatného Československa po roce 1918. Často jsou v tisku připomínána jména tehdejších velikánů ducha – Masaryka, Švehly, Rašína, Krofty a dalších, aniž bychom je zde chtěli třídit či hodnotit, přičemž situace dnešních politiků, ekonomů a dalších osobností je považována za velmi obdobnou – v kladném i záporném slova smyslu. (Doporučujeme přečíst si *Budování státu* Ferdinanda Peroutky. Když zapomenete, co čtete, budete mít pocit, že jde o reportáž z dneška.)

V oblasti společenského chování je tomu zcela stejně. Rozpad rakousko-uherského mocnářství, osvobození mnoha evropských národů, silný vliv Spojených států ze zámoří – to vše mělo pronikavý vliv na atmosféru duchovních i materiálních vztahů nového československého státu po roce 1918. Podobně jako dnes byla i tehdy proklamována demokracie jako princip nadřazený veškerému společenskému konání a všechny tradiční společenské uzance a zvyklosti byly šmahem odmítány – dílem jako zastaralé přežitky Rakouska-Uherska, dílem jako výbava pro moderního demokratického člověka nepotřebná. Vakuum nové etiky, které se po roce 1918 objevilo, zaplnil zakladatel české nauky o společenském chování, obřadník kanceláře prezidenta, dr. Jiří Stanislav Guth-Jarkovský. Ve svém pravděpodobně nejpoulnějším díle – *Společenském katechismu* – o tom píše: „Společenský život český byl ještě donedávna v plenkách... alespoň jsme teď tak daleko, že uznáváme namnoze potřebu znáti společenské formy... Dnes i od nejzarytějšího demokrata nebo člověka jakkoli jiného přesvědčení politického žádá se aspoň, aby neurážel neznalostí společenských forem.“ (V dalším textu Guth-Jarkovský dosti ostře kritizuje poměry a zvyklosti české společnosti – a opět

bychom zde našli mnoho shod se současností, jakkoliv některé tehdejší zásady společenského chování, jím propagované, jsou dnes v mnohém překonané.)

Nenacházíme zde opět takřka absolutní shodu s dneškem? V něčem hledíme do minulosti a snažíme se rozpomenout, jak to dělal náš dědeček či otec, v něčem se snažíme setrást vliv uplynulých čtyřiceti let komunistického režimu. V něčem hledáme poučení ze šťastnějších zemí okolo nás, které zůstaly tohoto experimentu ušetřeny, současně si ale uvědomujeme, jak jsou naše historické zkušenosti mnoha těmto zemím nesdělitelné. V něčem jsme se pustili cestami vlastními, i když třeba ne vždy šťastnými a úspěšnými – ale po bitvě je každý generálem!

Nová společensko-ekonomická situace, v níž jsme se ocitli, vyžaduje od nás mnoho. Spojitou nádobou s našimi životními úspěchy jsou úspěchy ve společnosti. Kromě nových ekonomických vztahů si musíme budovat i nové vztahy společenské. Vidíme již dnes, že se společenský život stává intenzivnějším, než tomu bylo v uplynulých skoro padesáti letech. Lidé se mohou daleko více realizovat ve svých osobních přáních a v oblastech svého zájmu. Společenský život je mnohotvárnější tak, jak se diferencují jednotlivé společenské vrstvy a třídy. Neprobíhá jen v omezeném prostoru „u nás doma“, ale v mezinárodních měřítcích. Volný pohyb osob, jaký jsme od doby první republiky nezažili, umocněný mnohonásobně snahám cestováním a překonáváním vzdáleností, přináší nové podněty a vlivy do „českomoravské kotliny“, ale současně nás staví před nové, mnohdy neznámé či nečekané situace. Současný návrat řady základních lidských hodnot, opuštěných v totalitní společnosti, by se měl promítnout i do nového společenského kodexu, který vlastně všichni právě společně vytváříme. Tento kodex nevzniká opisováním knih o společenském chování jinými autory, kteří vytvářejí své, mnohdy mediálně proslulé deriváty. Vzniká v každodenním životě, na ulici i uvnitř domů, bytů či jiných míst, být ne vždy správně a žádoucím způsobem.

Smyslem tohoto díla je přispět k budování nových společenských vztahů v České republice i za jejími hranicemi. Text je tedy zaměřen na společenský kodex pro všechny aktivní občany, od studentů a zaměstnanců až po obchodníky, podnikatele, manažery, ale i úředníky veřejné správy – tedy pro ty, kterým je společenský styk hlavní náplní jejich veškeré činnosti. Inspiraci zde najdou ale i ti, kdo jsou pouze příležitostnými lvy salonů a jinak se cítí bezpečněji v lese či na stadionu.

Pokud víme, knihy o společenském chování autorů tohoto díla jsou používány jako literatura pro střední i vysoké školy. Doufáme, že tomu tak bude i nadále, protože mládež, vstupující do života, musí být na něj připravena nejen po stránce fyziologické, ale i z hlediska umění mezilidské komunikace a chování v nejrůznějších, zpočátku mnohdy ožehavých společenských situacích. Kniha je proto určena především mládeži, a to nejen mládeži dospívající, ale i již dospělým lidem, kteří hledají odpovědi na ošemetné otázky společenského styku. Proto jsme do knihy zařadili i pasáže týkající se různých okamžiků, které ve svém životě každý z nás zažije poprvé – od dospívání přes maturitu až po pohřeb, nikoliv ovšem vlastní. Odpovědi na nejsložitější otázky zde naleznou ovšem i lidé, s jejichž profesí je společenský styk všeho druhu úzce svázán.

Vznik a základy společenského chování

Proč vzniklo společenské chování a jak se vyvíjelo

Chování člověka ve společnosti, které je obecně přijatelné a žádoucí, nazýváme tzv. **slušným chováním**. Je to takový systém mezilidských vztahů, který usnadňuje začlenění člověka do společnosti, urychluje poznávací procesy a představuje jistý **všeobecně přijatelný způsob (sociálního) chování**.

Co to tedy ono „slušné chování“ vlastně je? Od samého vzniku lidské společnosti, od doby prvobytně pospolné, existovaly určité zvyklosti, práva, nepsané zákony, způsoby jednání a chování lidí vůči sobě. Vznikaly jako důsledek každodenní praxe ve snaze zavést jakýsi systém, řád, **kodeks** do života společnosti. Jak se měnily materiální podmínky, náboženské kulty, struktura společnosti, ale i geografické podmínky, podnebí a podobně, vyvíjely se a přizpůsobovaly se tyto zvyklosti a obyčeje lidí vytvářely v podstatě určité **nepsané**, ale přesně vymezené **zákony**. Některé z těchto požadavků na **chování ve společnosti** se dokonce dostaly mezi zákony nebo mezi náboženská přikázání. Podívejme se třeba na Chammurapiho zákoník, bibli, korán, talmud nebo jiné knihy vymezující způsob života tehdejší doby.

Společenská výchova nás učí vlastně jakémusi **rituálu**, obřadu, který vykonáváme ve styku s jinými lidmi. Tento obřad nemá pevnou formu a mění se v detailech podle okamžitých podmínek: žádám – jsem žádán, utíkám – honím, miluji – nenávídím, je mi to fuk... atd. Poskytuje nám prostředky pro dorozumívání, pro vyjadřování pocitů, postojů a názorů. **Snaha o dorozumění** se dnes stala jedním z hlavních motivů mezinárodních jednání, ale stejně tak se uplatňuje i mezi všemi lidmi na světě. Chceme-li mít v životě úspěch, bez umění dobře vycházet s lidmi okolo sebe **nemáme šanci!**

Přitom pojem „slušný“ je – jako řada dalších abstraktních pojmů – něčím velmi relativním. Co u nás a právě teď je považováno za zcela slušné a společensky přijatelné, může jinde

způsobit těžkou urážku. Co bylo zvykem před dvaceti lety, je dnes k smíchu. Například v jedné z příruček pro cestovatele se píše: „Cizinec by se měl předem obeznámit s mravy země, kterou navštíví. Zvyklosti se často od sebe liší a mohou být zdrojem nedorozumění nebo až útoků proti vlastní osobě. Jsou země, kde je zdvořilé hlasitě říhat po jídle a naprosto nepřipustné ptát se po manželce hostitelově – a naproti tomu existují země s přesně opačnými zvyklostmi...“

Společenské chování člověka – neboli **společenský kodex**, popřípadě **etiketa** – můžeme definovat jako **souhrn společenských zvyklostí, které nám umožňují efektivně přežít a chránit se před společenskými úrazy**. Je to vlastně souhrn pravidel, norem, zvyklostí, tradic, nepsaných zákonů... atd., které určují obvyklé a přijatelné mechanismy našeho chování ve společnosti. Normy společenského chování (nebo jinak řečeno „slušné chování“, což ovšem pro svoji relativitu není přesný termín) většinou nevznikly na základě jednání, rozhodnutí, právních a normativních aktů, ale přirozeně, podle okamžité společenské nutnosti a potřeby. Na jejich formě a obsahu se podílejí vlivy geografické, klimatické, historické, národnostní, politické, hospodářské, místní, módní – zkrátka vlivy všeho, co působí na náš život. Jak se měnily tyto podmínky a měnila se struktura společnosti, měnil se i společenský kodex. Některé normy a zvyklosti ztrácely svoje opodstatnění a mizely, jiné se objevovaly a jejich vývoj „kopíroval“ vývojovou cestu lidstva.

Tak, jak se měnilo a stále se mění společenské vědomí, měnily se, mění se a nadále se měnit budou i společenské zvyklosti. Co našim předkům připadalo zcela nemožné (dát se s někým do hovoru bez představení, pozvání muže ženou...) se stalo tu běžnější, tu méně běžnou, ale existující součástí společenského styku. Vynutil si to sám život! A tak je třeba chápat celou nauku o společenském kodexu. Je to soubor dynamických prvků s omezenou platností a různým způsobem výkladu, který je třeba vždy přizpůsobit konkrétním, momentálním podmínkám.

Proto je nutné chápat pravidla a principy společenského chování nikoliv jako soubor přesně daných a neměnných předpisů, nýbrž jako zcela proměnnou sociální a kulturní oblast. Nerespektování těchto změn a specifických odlišností může vést jen a jen ke komplikacím.

Chceme-li se zabývat chováním člověka ve společnosti, musíme se vrátit k samotnému vzniku lidské společnosti, k prvním okamžikům, kdy se „vzpřímená opice“ začala sdružovat do skupin.

Asi tak před milionem let se v historii člověka začaly odehrávat převratné a stále dramatictější vývojové změny. Lidoopové a jejich předci opustili pralesy a vrhli se do soutěže se živočichy pohybujícími se po zemi. Tento riskantní čin se podařil a vyvolal mnoho změn ve způsobu života i vývoji předků člověka. Primáti dosáhli určitého způsobu společenské organizace, zdokonalovala se technika lovu – nejen zbraně, ale i vzájemná spolupráce. Lidoopi lovili v tlupách, a tak se zlepšovala vzájemná souhra mezi jednotlivými členy skupiny. D. Morris říká v knize *Nahá opice*: „Smečka vlků se rozvíjí v rojnici, ale lidoopi lovec měl už mnohem lepší mozek než vlk, a mohl tedy přistoupit k řešení takových otázek, jako je skupinové dorozumění a součinnost.... Pralesní lidoop se stal pozemním lidoopem: ten se změnil v lovčího lidoopa, ze kterého se stal usedlý lidoop a ten se vyvinul konečně v lidoopa kulturního.“ Tyto změny ovlivnily sexuální, rodičovské i společenské chování lidoopa a později člověka.

Různé formy zdvořilosti tedy existovaly už v prvobytně pospolné společnosti, kde sloužily zejména jako signál přátelských či nepřátelských záměrů. Samotné nepoužití těchto znaků už bylo chápáno jako nepřátelství, útočné záměry. Pro tento vývojový stupeň společnosti je charakteristická společenská rovnost projevující se i ve způsobu chování.

K podstatným změnám došlo tehdy, když se od sebe začaly odlišovat třídy a vrstvy, kdy vznikaly vztahy společenské závislosti. Výrazně matriarchální nebo posléze patriarchální společnosti udělovaly rozsáhlé pravomoci stařešinům. Kmenoví náčelníci a příslušníci vyšších vrstev postupně se dělící společnosti vyžadovali daleko větší projevy podrobení a oddanosti: „Když Nefertiti a Achnaton dorazili s cválajícími koňmi ozdobenými peřím, na kamenných oltářích už hořely obětní ohně... Než přiskočil dvořan, aby pomohl krásné Nefertiti z vozu, všichni úředníci se vrhli před panovnickou dvojicí na zem a líbali půdu.“ (P. Vandenberg: *Nefertiti*)

Společenský styk v otrokářské společnosti odrážel také vztahy společenské nerovnosti, přičemž jejich provedení se lišilo podle formy státu (některé otrokářské státy starého Řecka a Říma byly pro svobodné občany značně demokratické). V jiných formách nebo ve vztahu k neplnoprávným osobám (otrokům, propuštěncům, cizincům) byla nerovnost podstatně vyšší a tyto osoby musely příslušnými formami vyjadřovat svoji hlubokou poníženost nejen panovníkovi samému, ale i jeho úředníkům, jakož i svým pánům. Porušení těchto pravidel se přísně trestalo. Všechny používané formy vzájemného styku vyjadřovaly kromě základního obsahu (pozdrav, oslovení, prosba, rozkaz apod.) také vzájemný vztah nadřízenosti, rovnosti nebo podřízenosti.

Za feudalismu se rozpory mezi lidmi dále prohlubovaly. Vlastnictví základního výrobního prostředku – půdy – umožňovalo otevřené přinucení výrobce (poddaného) k práci pro vlastníka těchto prostředků. S rozvojem výrobních sil se zvyšovalo i množství nadproduktu, a tím rostlo bohatství vládnoucí třídy feudálů, církve, později i neurozených majitelů. Ve

středověku se uplatňovaly nesmírně složité formy společenského styku. Přísná pravidla platila nejen pro chování, ale i pro druhy oděvu, které měli či museli nosit příslušníci určitých společenských skupin. Dále určovala navazování vztahů mezi lidmi, ovlivňovala vznik rodin a osudy jejich příslušníků. Nejprísnější a nejkomplicovanější pravidla vládla na dvorech panovníků a mezi šlechtou. Od útlého dětství se součástí průpravy na život šlechtických dětí stala výuka etikety – chování ve společnosti. Vždyť některé funkce osobní služby panovníkovi vykonávali pouze šlechtici, kteří museli ovládat vědu dvorní etikety do nejmenších podrobností. „Kývnutí hlavou se v Itálii rozhodně nerovnálo mrknutí. Výraz, gesto, oděv... všechno bylo vypočítáno na to, aby někoho potěšilo nebo urazilo.“ (D. Bradier: *Rubens*) Tato symbolika vyjadřovala skutečné vztahy mezi zúčastněnými.

Když se dále měnily společenské poměry a feudalismus byl vytlačován počínajícím kapitalistickým společenským zřízením, měnily se i formy společenského styku. Mnohé staré zvyklosti zmizely, některé se zachovaly, ale dostaly novou funkci, nebo se objevily nové. Místo rodové nerovnosti dané rozdělením na šlechtu a poddané zde stála široká vrstva měšťanů lišících se jedinou věcí – svým majetkem. Došlo k revolučnímu či evolučnímu (podle místních podmínek) odstranění stávajících nerovností, daných rodem a původem, a začala vznikat nerovnost nová, daná schopnostmi a majetkem. V procesu akumulace kapitálu se zformovaly dvě základní třídy kapitalistické společnosti – třída vlastníků (zaměstnavatelů) a třída pracujících (zaměstnanců). Tím došlo ke značným změnám ve společenském kodexu, k jistému „zlidovění“, což byla reakce na odstranění doposud nepřekročitelných překrad. Vznikla ale nová pravidla, jejichž porušování bylo obvykle sankcionováno vytěsněním člověka z třídy, do které patřil nebo patřit chtěl.

Další vývoj, zejména ve 20. století, vedl k něčemu, co bychom mohli nazývat určitou konvergencí tříd, jejich rozměšňováním se na různé vrstvy a prolínáním těchto vrstev. Jejich „promíchání“ napomohly i dvě světové války. Přesto k odstranění tříd ani ve válečném kvasu nedošlo a dojít nemohlo. Je třeba si uvědomit, že beztrždní společnost, jak ji vymysleli utopisté a jak ji nikdy neuskutečnili komunisté, je fikcí. Komunistická (resp. socialistická) společnost byla ještě více trždní než kapitalistická, navíc se zařazování do tříd dělo výlučně z politického (případně korupčního) hlediska, případně byla zvolena cesta dosažení beztrždní společnosti vyvražděním určitých vrstev a skupin lidí – v SSSR, stejně jako v Kambodži. Veškerá trždní jsou nicméně dosti subjektivní a můžeme se setkat například s pojmy jako horní vyšší třída (aristokracie rodem a bohatstvím), dolní vyšší třída (novější příslušníci horní třídy bez rodové tradice), horní střední třída (bohatší obchodníci, úspěšní provozovatelé svobodných povolání), dolní střední třída (malí obchodníci, úředníci, inteligence, vysoce kvalifikovaní dělníci), horní nižší třída (kvalifikovaní dělníci a drobní živnostníci), dolní nižší třída (osoby bez ukončeného základního vzdělání, společnosti se vyhýbající lidé – například tuláci a bezdomovci).

Tento detailní výčet neuvádíme proto, aby se každý z čtenářů zařadil a podle toho se radoval nebo trápil. Má posloužit jen k ilustraci, jak takové členění může být proměnlivé a subjektivní, ale také jak příslušnost do určité společenské třídy a vrstvy ovlivňuje člověka a určuje jeho společenský život. I pro naši porevoluční společnost je charakteristické vytváření nových společenských tříd. Je zajímavé sledovat, jak se většina lidí v průzkumech řadí do střední třídy, pouze několik procent do vyšší třídy a stejně tak o něco více procent do třídy nižší. Objektivně vzato – díky dlouhému období reálného socialismu – zde skutečná